

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

В'ячеслав КОВАЛЬЧУК

ДЖЕЙМС ТОБІН, АБО ЕКОНОМІКА З ТОЧКИ ЗОРУ КЕЙНСІАНЦЯ

В економічній теорії, починаючи з 60-х років минулого століття, розгорнулася жвава дискусія навколо так званих «кривих Філіпса», які відображали альтернативний зв'язок інфляції та безробіття, що відповідало положенням кейнсіанської економічної теорії. Водночас чимало економістів, переважно неокласичного спрямування – такі, як М. Фрідман, Е. Фелпс та інші¹, застосовуючи гіпотези природного («порогового») рівня безробіття та «шочових змін пропозиції», доводили, що такого альтернативного зв'язку у довготривалій перспективі не існує, а проявляється він лише у короткостроковому макроекономічному періоді².

Проблему одночасного зростання інфляції і безробіття у 70-х роках минулого століття з кейнсіанських позицій намагався розв'язати американський дослідник Джеймс Тобін (1918–2002) у праці «Інфляція і зайнятість» (1972). Пізніше за ці дослідження він був удостоєний Премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки за 1981 рік.

Джеймс Тобін народився у м. Шампейн, штат Іллінойс. Він був старшим із двох синів Луї Майкла Тобіна – місцевого інтелектуала, працівника Іллінойського університету. Його мати – Маргарет Тобін – була директором місцевого соціального агентства. Пізніше Джеймс Тобін віддавав належне своїм батькам, які розвинули у ньому інтерес до інтелектуальних занять, зокрема, називаючи батька «мудрим і

¹ М. Фрідман – у 1976-му, а Е. Фелпс – у 2006-му роках стали лауреатами Премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки.

² Короткостроковий макроекономічний період – період, менший від 3-х років.

добрим учителем». Він був здібним і хорошим учнем, навчання у школі давалося йому легко. Крім того, Джеймс займався баскетболом, брав участь у драматичних колективах, грав у спектаклях, а також редагував шкільний альманах.

За порадою і наполяганням батька Джеймс Тобін узяв участь у загальнонаціональному конкурсі, який 1935 року провів Гарвардський університет, і завоював повну стипендію для навчання у цьому університеті. Так він перебрався до Кембриджа (штат Массачусетс) і почав вивчати економіку. Джеймс продовжував грати у баскетбол, брав участь у студентському самоуправлінні та співробітничав у літературному альманасі. У 1939 році він одержав ступінь бакалавра по сукупності економічних наук. Протягом наступних двох років він продовжував навчання у Гарвардському університеті як аспірант під керівництвом таких відомих професорів, як Йозеф Шумпетер, Алвін Хансен, Сеймур Гарріс, Едвард Мейсон і Василь Леонтьєв, більшість із яких були послідовниками та активними провідниками кейнсіанського економічного вчення, яке тільки почало виходити на провідні позиції. Тоді ж Джеймс Тобін познайомився з молодшими викладачами та аспірантами, які згодом стали відомими економістами, але у той час робили тільки перші кроки у науці, включаючи Пола Самуельсона, Джона Кеннета Гелбрейта, Абрама Бергсона, Річарда Гудвіна, Пола Суїні, Ллойда Рейнольдса.

Ставши магістром економіки у 1941 році, Джеймс Тобін спочатку працював в Управлінні регулювання цін, а потім – у Раді цивільного постачання і військового виробництва у Вашингтоні (округ Колумбія). Після вступу США у Другу світову війну він, пройшовши офіцерську підготовку при Колумбійському університеті, розпочав службу у військово-морському флоті на фрегаті «Кіпрі».

У 1946 році Джеймс Тобін повернувся до Гарвардського університету на посаду викладача. Наступного року він одержав ступінь доктора економіки після захисту дисертації на тему «Теоретичне і статистичне дослідження функції споживання».

З самого початку своєї наукової діяльності Джеймс Тобін виявив себе переконаним прихильником «нової політичної економії» Дж. М. Кейнса, яка заперечувала пануючу на той час ортодоксальну концепцію *laissez faire* (теорію цілком вільної конкуренції) і виступала за державне втручання в економічне життя з використанням методів фінансової і монетарної політики для досягнення економічного зростання і повної зайнятості. Пізніше Джеймс Тобін вніс помітний вклад у розвиток кейнсіанської теорії по кількох стратегічних напрямках – таких, як побудова моделі загальної рівноваги на ринках грошей і капіталу, розробка нової теорії інвестицій, заснованої на кейнсіанській концепції ціни пропозиції капіталу, та використання кейнсіанського підходу до проблем стабілізаційної політики. А з початком своєї педагогічної і наукової діяльності він опублікував низку статей з макроекономіки, статистичного аналізу попиту, теорії раціонування, написав великий розділ до книги «Американське економічне кредо» (1956).

У цей період Джеймс Тобін розробляє свою «теорію вибору портфельних інвестицій», за якою інвестори лише зрідка прагнуть одержати максимальний прибуток, не беручи до уваги усі інші фактори. Він прийшов до висновку, що інвестори прагнуть диверсифікувати інвестиції, спрямовуючи їх у проекти як з підвищеною мірою ризику, так і менш ризиковані, з гарантованим прибутком, щоб збалансувати свої інвестиційні портфелі. Виходячи з моделей рівноваги активів у

комбінації з аналізом руху цінних паперів, Тобін висунув нову концепцію «фактора q » – коефіцієнта, що відображає співвідношення ринкової вартості фізичних активів і витрат на їх заміщення. Його емпіричні дослідження коефіцієнта q показали важливість впливу стану фондового ринку на приватні інвестиції. Джеймс Тобін також поширив короткостроковий кейнсіанський аналіз на моделі довготривалого зростання, що створило основу для його праць з проблем економічної політики.

Теоретичні дослідження Дж. Тобіна стосувалися насамперед застосування макроекономічної теорії до економічної політики. Критично ставлячись до надмірно спрощених монетаристських підходів, він достатньо різко виступав проти рекомендацій Мільтона Фрідмана. Модель портфельних інвестицій, який містить велику кількість типів цінних паперів, розроблена Тобіном, надає економічній політиці значно багатший арсенал засобів, ніж монетарні моделі. Його модель виявилася також придатною для вивчення впливу фіскальної політики на економіку.

У 1955 році Джеймс Тобін очолив Комісію Коулза з економічних досліджень при Йельському університеті, яка займалася узгодженням положень економічної теорії з математичними і статистичними дослідженнями. За два роки він став професором економіки у цьому університеті, пов'язавши себе з ним на довгі роки.

Предметом багатьох наукових праць Джеймса Тобіна, опублікованих протягом наступних десятиліть, стала проблема зайнятості. Перекоаний прихильник кейнсіанської точки зору на безробіття, він вважав, що воно викликає колосальні втрати в економіці і соціальній сфері, тому не міг згодитися з твердженням, що тривала і глибока рецесія (спад і застій економіки з досить високим безробіттям) є засобом боротьби з інфляцією. Зокрема, у 1961 році він розпочав тривалу дискусію з монетаристами з приводу економічної політики уряду США, опублікувавши статтю у часописі «Challenge», яка критикувала жорсткі заходи Федеральної резервної системи у сфері грошового обігу. Ці заходи, пояснював Тобін, будуть протидіяти спробам адміністрації президента Джона Кеннеді підвищити рівень зайнятості і виробництва. Американський кейнсіанець часто виступав за більш активну політику держави, спрямовану на розширення економічної діяльності, і за вжиття заходів зі зменшення безробіття навіть нижче його «порогового» природного рівня. Водночас він був далеким від того, щоб недооцінювати проблему інфляції, тому часто звертався до розрахунків того, наскільки вигоди від розширення зайнятості компенсують втрати від зростання інфляції.

У 1970 році Джеймса Тобіна обрали президентом Американської економічної асоціації. У своїй промові з цього приводу він підкреслив необхідність постійного контролю над заробітною платою і цінами, що, на його думку, покладе край економічним рецесіям. Маючи на увазі необхідність проведення такої політики, він цілком включився у боротьбу за вибори президента на боці сенатора Джорджа МакГоверна, розробивши разом з групою інших економістів програму перерозподілу доходів з метою підвищення доходів бідних прошарків населення. Коли МакГоверн потерпів поразку на виборах, Дж. Тобін повернувся до своєї викладацької і дослідницької діяльності [4].

Коли розгорнулася дискусія між неокласиками (монетаристами) і кейнсіанцями стосовно «кривих Філіпса» і ситуації в ринковій економіці початку 70-х років, коли

одночасно наростали інфляція та безробіття, Джеймс Тобін став одним з найактивніших її учасників.

Він розглядав ринок не як агрегатну (сукупну), а як гетерогенну (неоднорідну) систему, у якій існує постійна розбалансованість між різними секторами, зумовлена неоднорідністю технологічного прогресу. Тому на ринку одночасно є постійний надлишок працівників одних професій і нестача інших. У тому секторі ринку праці, де існує надлишок робочої сили, номінальна заробітна плата стабільна або спадаюча, а там, де є незадоволений попит на працю, заробітна плата зростає.

Тобін стверджував, що відсутність інфляції призводить до появи надлишкового безробіття (безробіття, рівень якого вищий від «порогового»), представленого насамперед циклічним безробіттям. Він також вважав, що інфляція можлива й при зростанні безробіття, якщо заробітна плата зростає темпами, які перевищують темпи зростання продуктивної сили праці. Стабілізація заробітної плати вимагає ще вищого рівня безробіття, а зростання попиту на працю підвищує номінальну заробітну плату, що за певного рівня безробіття призводить до наростання інфляції. Аналізуючи «поведінку» кривих Філіпса за таких умов, Дж. Тобін вказував, що вони характеризують «війну між заробітною платою і зайнятістю у кейнсіанській теорії» [3, 402-403].

Джеймс Тобін продовжував публікувати свої праці з даної проблеми. Книга «Макроекономіка» («Macroeconomics»), яка побачила світ у 1971 році, стала першою із задуманого тритомника «Нариси з політичної економії» («Essays in Economics»). Друга книга під назвою «Споживання і економетрика» («Consumption and Econometrics») вийшла у 1975-му, а третя – «Теорія і політика» («Theory and Policy») – у 1982 році. Оскільки Джеймс Тобін завжди був кейнсіанцем, він став одним із найбільш послідовних і активних критиків неоконсервативної економічної політики президента Рональда Рейгана, яка опиралася на теорію сучасного монетаризму, а також системи жорсткої монетарної політики Федеральної резервної системи США.

У 1981 році Джеймс Тобін був удостоєний Премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки «за аналіз стану фінансових ринків та їх впливу на рішення у галузях витрат, зайнятості, виробництва і цін» [1]. Член Шведської королівської академії наук Ассар Ліндбек у промові по презентації нобеліанта зазначив, що праці Тобіна важливі, «адже вплив з боку економічної, грошової і фіскальної політики на економіку значною мірою передається через механізми ринів грошей та цінних паперів», а американський економіст створив «міцну і придатну для емпіричного застосування основу для дослідження у галузі функціонування ринків грошей і цінних паперів» і продемонстрував, «як зміни, що відбуваються на цих ринках, впливають на обсяги споживання, інвестицій, виробництва, зайнятості та на економічне зростання» [5].

Серед наукових праць Джеймса Тобіна варто виділити книги «Теоретичне і статистичне дослідження функції споживання» (1947), «Американське економічне кредо» (1956, у співавторстві), «Національна економічна політика» (1966), «Інфляція і зайнятість» (1971), «Нариси з економікс» (у 3-х книгах, 1971, 1975, 1982), «Нова економіка: погляд через десятиріччя» (1974), «Нагромадження грошових засобів та економічна активність. Роздуми про сучасну макроекономічну теорію» (1980), «Політика процвітання. Нариси з точки зору кейнсіанця» (1987), «Гроші, кредит і капітал» (1997) та деякі інші. Він опублікував понад 400 статей у наукових часописах.

Протягом багатьох років Дж. Тобін працював радником і консультантом з економічних питань як урядових, так і приватних організацій – таких, як Федеральна резервна система, міністерство фінансів США, Бюджетний комітет конгресу, Фонду Форда. Зокрема, на початку 60-х років він входив до складу Ради економічних консультантів при президенті Джоні Кеннеді. Наприкінці 60-х він обирався головою планової комісії міста Нью-Хейвен (штат Коннектикут), а також був членом Нью-Йоркської міської комісії з відрегулювання інфляції та рівня добробуту.

Джеймс Тобін був членом Національної академії наук США, Американського філософського товариства, Американської академії наук і мистецтв, Американської статистичної асоціації. Йому присудили свої почесні наукові звання Сіракузький, Іллінойський, Новий Ліссабонський університети, коледжі Дартмут і Сворморт.

З 1946 року Дж. Тобін був одружений з вчителькою Елізабет Фей Ринго. У них народилося четверо дітей – донька і троє синів. Дж. Тобін був палким прихильником спорту, особливо любив ходити на бейсбольні змагання. Він сам активно займався велосипедом, великим тенісом, риболовлю, шахами, лижним спортом.

Література

1. *Лауреаты Нобелевской премии: Энциклопедия: Пер. с англ.* – М.: Прогресс, 1992.
2. Довбенко М. В. *Сучасна економічна теорія: економічна нобелелогія.* – К.: Академія, 2005. – С. 58–62.
3. Ковальчук В. М., Сарай М. І. *Перспектива світової економічної думки.* – Тернопіль.: Астон, 2006.
4. www.krugosvet.ru/index.htm.
5. www.nobel.se/economics/laureates/index.html.
6. www.peoples.ru/science/economie/dzhejms_tobin.

Редакція отримала матеріал 25 травня 2007 р.